

13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON CULTURE, CIVILIZATION AND SOCIAL SCIENCES

CAIRO, EGYPT
JANUARY 26-27, 2023

PROCEEDINGS BOOK

Edited by
Assist. Prof. Dr. Abdussalam Ali Ahmed

ISBN 978-625-6404-57-1

MEVLÂNÂ PERSPEKTİFİNDEN BELÂ VE MUSİBETLER KARŞISINDA İNSANLARIN PSİKOLOJİK TUTUMLARI

Doç. Dr. Recep ÖNAL

Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam Anabilim Dalı, Giresun, Türkiye

ORCID ID: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

İnsanlar, hayatın farklı dönemlerinde hastalık, sel, yangın, kaza, hastalık ve ölüm gibi çeşitli belâ ve musibetlere maruz kaldıkları zor zamanlarda fitratları gereği tüm bu yaşananları algılama, anlamlandırma ve sorumlulukları açıklama ihtiyacı hissederler. Bu açıklama ve anlamlandırma biçimleri ya da yaşanan olumsuz hadiselerle karşı sergilenen tutumlar ise kişiden kişiye farklı olabilmektedir. Mesela belâ ve musibetlerin yaşandığı zor zamanlarda kimileri yaşananları sabır, metanet, dua ve tevekkül içinde karşılayıp iyimser (müspet-optimist) bir tutum takınırken, kimileri de dinî ve psikolojik bakımdan anlam krizine girip isyan ederek kötümser (menfi-pesimist) bir tutum sergileyebilmektedir. Telif ettiği eserleri ve fikirleriyle İslam düşünce tarihinde seçkin bir konuma sahip olan gönül insanı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) de eserlerinde bu konuya yer vermiş, farklı bağlamlarda konuya dair görüşlerini açıklamıştır. Bu çerçevede bu dünyanın imtihan yurdu olduğuna ve bunun bir gereği olarak insanların hayatları boyunca çeşitli belâ ve musibetlere maruz kalacaklarına dikkat çeken Mevlânâ, bu tür hadiselerin hayatın ayrılmaz bir parçası olduğunu, insanların böylesi zor durumlarda anlam krizi yaşadıklarını ve birbirinden farklı tepkiler verdiklerini söylemiştir. Ona göre, musibetlere maruz kalan insanlar, bu yaşadıklarını anlamlandırmada ya iyimser ya da kötümser bir tutum sergilemektedirler. Aynı durum dine bakış açısı için de geçerlidir. Zira musibet esnasında insanların bir grubu Allah'a isyan ve inkâr etme yolunu seçerken diğer grubu O'na yönelip teslim olmayı seçmektedir. Mevlânâ'nın bu tespiti oldukça önemlidir. Çünkü felaket ve musibetlerin yaşandığı zor durumlarda din ve maneviyatın, kişilerde negatif veya pozitif bir yansıması söz konusu olabilmektedir. Diğer bir deyişle bu tür zamanlarda hissedilen acizlik ve çaresizlik duygusu kimilerini dini davranışa sevk ederken, kimilerini tepkisel olarak dini ilgisizliğe ya da dinden uzaklaştırıp Allah'a isyana hatta O'nu inkâra da götürülebilmektedir. Dini, "kutsalla ilgili alanda sergilenen anlam arayışı" olarak tanımlayan ünlü Psikolog Kenneth Pargament de zor zamanlar yaşayan bireylerin, anlamı koruma ve anlamı dönüştürme tarzında bir olumlu diğeri olumsuz iki refleksiyle problemlere göğüs germeye çalıştıklarını ifade etmektedir.

Bu tebliğde yukarıda teorik zeminden hareketle Mevlânâ'nın konuya dair görüşleri *Mesnevî*, *Divân-ı Kebîr*, *Mektûbât*, *Fîhi Mâ Fîh* gibi temel eserlerinden istifade edilerek ele alınıp incelenecek, tespit edilen sonuçlar, betimleme (deskriptif) metoduyla objektif bir şekilde aktarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, İslam, Musibet, Dua, Psikoloji, Mevlânâ.

THE PSYCHOLOGICAL ATTITUDES OF THE PEOPLE IN THE FACE OF TROUBLES AND DISASTERS FROM THE PERSPECTIVE OF MAWLÂNÂ

ABSTRACT

In difficult times, when people are exposed to various troubles and calamities such as illness, flood, fire, accident, sickness and death in different periods of their lives, they feel the need to perceive, make sense of and explain all these experiences due to their nature. These explanations and interpretations or attitudes towards negative events may differ from person to person. For example, in difficult times when troubles and calamities are experienced, some may face the events with patience, fortitude, prayer and trust and adopt an optimistic (positive-optimist) attitude, while others may enter a religious and psychological crisis of meaning and rebel and display a pessimistic (negative-pessimistic) attitude. Mawlânâ Jalâl al-Dîn Rûmî (d. 672/1273), who has a distinguished position in the history of Islamic thought with his copyrighted works and ideas, also included this subject in his works and explained his views on the subject in different contexts. In this context, Mawlânâ pointed out that this world is a place of testing and as a result of this, people will be exposed to various troubles and calamities throughout their lives, and said that such events are an inseparable part of life, that people experience a crisis of meaning and react differently in such difficult situations. According to him, people who are exposed to calamities exhibit either an optimistic or a pessimistic attitude in making sense of their experiences. The same is true for the religious point of view. Because, during a calamity, one group of people chooses the way of rebelling and denying Allah, while the other group chooses to turn to Him and surrender. This determination of Mawlânâ is very important. Because in

difficult situations where disasters and calamities are experienced, religion and spirituality can have a negative or positive reflection on people. In other words, the feeling of helplessness and helplessness felt at such times may lead some to religious behavior, while others may react to religious indifference or turn away from religion to rebellion against God or even to deny Him. The famous psychologist Kenneth Pargament, who defines religion as “the search for meaning displayed in the field of the sacred”, also states that individuals who experience difficult times try to confront problems with two positive reflexes and one negative reflex, in the way of preserving meaning and transforming meaning. In this paper, based on the theoretical ground above, Mawlânâ’s views on the subject will be discussed and analyzed by making use of his basic works such as *Masnavi*, *Dîwân-e Kabîr*, *Maktubat*, *Fihî Ma Fihî*, and the results will be tried to be conveyed objectively with the descriptive method.

Keywords: Religion, Islam, Disasters, Prayer, Psychology, Mawlânâ.

Giriş*

Mevlânâ’ya göre bu dünya imtihan dünyasıdır. Bunun bir gereği olarak insanların çeşitli belâ ve musibetlere maruz kalması kaçınılmazdır. Bu yüzden Mevlânâ, bu tür hadiselerin hayatın ayrılmaz bir parçası olduğunu her vesileyle vurgular. Diğer taraftan insanların böylesi zor durumlarda anlam krizi yaşadıklarına ve birbirinden farklı tepkiler verdiklerine de işaret eder (Mevlânâ, 1995, 3: 91-92; 5: 162). Mevlânâ’ya göre musibetlere maruz kalan insanlar, bu yaşadıklarını anlamlandırmada ya iyimser (müspet-optimist) ya da kötümser (menfi-pesimist) bir tutum sergilemektedirler. Aynı durum dine bakış için de geçerlidir. Zira musibet esnasında insanların bir grubu Allah’a isyan ve inkâr etme yolunu seçerken diğer grubu O’na yönelip teslim olmayı seçer (Mevlânâ, 1957, 4: 332; a.mlf., 1995, 3: 177-178; 4: 234).

Mevlânâ’nın bu tespiti oldukça önemlidir. Çünkü felaket ve musibetlerin yaşandığı zor durumlarda din ve maneviyatın, kişilerde negatif veya pozitif bir yansıması söz konusu olabilmektedir. Diğer bir deyişle bu tür zamanlarda hissedilen acizlik ve çaresizlik duygusu kimilerini dini davranışa sevk ederken, kimilerini tepkisel olarak dini ilgisizliğe ya da dinden uzaklaştırıp Allah’a isyana hatta O’nu inkârda da götürülebilmektedir (Hökekleli, 1998, 91-92; Peker, 2018, 79). Dini, “kutsalla ilgili alanda sergilenen anlam arayışı” olarak tanımlayan ünlü Psikolog Kenneth Pargament de zor zamanlar yaşayan bireylerin, anlamı koruma ve anlamı dönüştürme tarzında bir olumlu diğeri olumsuz iki refleksiyle problemlere göğüs germeye çalıştıklarını ifade etmektedir. Mesela dine olumlu yaklaşan birey başına gelen bir sıkıntıyı çözerken Allah’a yönelir ve dua ve ibadetleri yoluyla yine ondan yardım dilerse, sabır, tevekkül, affetme, şükür ve alçakgönüllülük gibi erdemler gösterebilirse din bu tür başa çıkma sürecinde yararlı olur. Ancak dine olumsuz yaklaşan birey başına geleni bir cezalandırma olarak değerlendirip Allah ve din kardeşlerine öfkelenir, umutsuzluk ve uğursuzluk gibi karamsar tavırlar sergiler (Köse- Ayten, 2012, 74.). Dolayısıyla başlarına gelen bir musibet yüzünden dine negatif bir tutum sergileyen kişiler, inanç sistemlerini sorgulayabilmekte, yaşadıkları olayın neden kendi başlarına geldiğini, olayı inandıkları Yaraticıyla nasıl bir ilişkisi olduğunu anlamaya çalışmaktadırlar. Yaraticı tarafından terk edildiklerini veya günahlarından dolayı onun tarafından cezalandırıldıklarını düşünmektedirler ya da Yaraticıya kızgınlık duyabilmektedirler (Alsan, 2016, 2: 343).

1. Belâ Ve Musibetler Karşısında İnsanların Psikolojik Tutumları

İşte Mevlânâ da yukarıda ifade ettiğimiz duruma dikkat çekmekte, dini inkâr edenlerin ölüm ve yok olma korkusu ve endişesi içinde huzursuz bir hayat yaşayacaklarını, buna mukabil inançlı kimselerin öldükten sonraki ahiret düşüncesi nedeniyle bu tür bir korku ve endişeye kapılmayacaklarını, bu anlamda kendilerini daha güvende ve huzur içinde hissedeceklerini belirtir (Mevlânâ, 1995, 3: 329). Bu bakımdan Mevlânâ’ya göre din, zor zamanlarda inananlar için rahatlatma ve umut kaynağı, emin bir sığınak işlevi görmektedir.

Öte yandan Mevlânâ’ya göre dine olumlu yaklaşanların dünyada karşılaştıkları belâ ve musibetleri iyimser bir bakış açısıyla anlamlandırırken, dine tavır alanlar bu tür hadiselerle kötümser yaklaşmakta, her şeye bir bahane bularak hayatlarını kendilerine zindan etmektedirler (Mevlânâ, 1995, 1: 84; 2: 45-47; 4: 231-232, 259-261; 6: 99.) Mevlânâ, insanların olaylara farklı yaklaşımlarının psikolojik yönünü daha sarıh bir biçimde ortaya koymak için Firavun döneminde Mısır’da yaşanan kıtlık felaketi ile ilgili bir zahid ile halk arasında geçen bir diyaloga yer verir, zor zamanlarda nasıl bir tutum içerisinde olunması gerektiğini, bu diyalog üzerinden açıklar. Rivayete göre kıtlık zamanında halk açlıktan ağlayıp sızlanırken fakir ve müflis olan zahid ise gayet neşeli ve sevinçlidir. Zahidin bu durumundan rahatsız olan halk;

* Bu tebliğ, “Mevlana Teolojisinden Psiko-Kelam İçerikli Semantik Analizler” adlı çalışmamızda istifade edilerek hazırlanmıştır.

“Gülünecek zaman değil insanları teselli etme zamanıdır. Kutluk, müminlerin kökünü kurutmaktadır. Rahmet, bizden gözünü yumdu. Ova, kızgın güneşin tesiriyle yandı, kavruldu. Bağlar, üzümler simsiyah oldu. Ne yerde biten var, ne yukarıda, ne aşağıda. Halk, bu kutluktan, bu azaptan sudan çıkmış balık gibi onar onar, yüzer yüzer ölmektedir. Müslümanlara acımıyor musun sen?”

diyerek onu eleştirirler. Bunun üzerine Zahid, kendini şöyle savunur:

“Bu, sizin gözünüze kutluk görünüyor. Fakat bence yeryüzü cennet gibi. Ben böyle görüyorum. Ben her ovada, her yerde ta bele kadar boy atmış gülbüz başaklar görmekteyim. Başaklar, seher yeliyle dalgalanmakta. Ova, pırasayla dopdolu. Acaba doğru mu diye sınıyor, elimi uzatıyor, onları yokluyor, tutuyorum. Artık ben, nasıl elimi keser, gözümü çıkartırım? (Mevlânâ, 1995, 4: 259-260). A aşağılık kavim, siz, ten Firavun’un dostusunuz... Onun için Nil, size kan görünmede! Hemencecik akıl Mûsâ’sına dost olsanız kan görmez, ırmak suyunu görürsünüz. Babanla aranda bir şey geçti mi babanı köpek gibi görürsün, gözüne böyle görünür! Baban, köpek değildir senin; o cefanın tesiriyle öyledir; öyle bir merhametli adam bile sana köpek görünüyor. Kardeşleri, Yûsuf’a haset ediyorlar, kızıyorlardı... Bu yüzden onu kurt şeklinde gördüler. Fakat babanla barıştın da kızgınlığın gitti mi köpek ortadan kalkar, baban, sana ateşli bir dost olur!” (Mevlânâ, 1995, 4: 260-261).

Mevlânâ’nın burada vurgulamak istediği temel husus, şer gibi görünen hadiselerin suretine ten gözüyle bakarak karamsar bir tutum sergilemek değil, hadiselerin manasına gönül gözüyle bakarak iyimser bir tavır takınmaktır. Buna göre dünya hayatında olup bitenlere ten gözüyle bakanlar sadece belâ, dert, sıkıntı, acı, elem, kan ve gözyaşı görür, hem kendini hem de etrafındaki insanları huzursuz eder. Gönül gözüyle bakanlar ise dünyaya ilahî bir düzen ve ahengin hâkim olduğunu, her şeyin buna göre gerçekleştiğini, her olanda bir hayır olduğunu düşünür ve huzurlu ve mutlu olur. Çünkü gerçek mutluluk ve neşe belâ ve sıkıntıların ardından gelir (Mevlânâ, 1963, 168). Mevlânâ’nın bu tespiti oldukça önemlidir. Çünkü yapılan araştırmalar dine olumlu yaklaşım sergileyenlerin yaşadıkları travmatik süreçleri “dini başa çıkma” yöntemiyle diğerlerine göre daha kolay atatabildiklerini göstermektedir (Alsan, 2016, 343). Başa çıkma sürecini dinî ve manevî alana taşıyan ünlü psikolog Pargament de Mevlânâ’nın bu görüşünü destekler mahiyette dinî değerlerin yaşam boyunca karşılaşılan problemlerle başa çıkma ve ruh sağlığının korunmasında olumlu katkılar sağladığına dikkat çekmektedir. Pargament’e göre din, hayatta herhangi bir problem yaşayan ve zaman zaman travmalara muhatap olan bireye “teselli sunma”, kontrol kazanma”, “anlam sağlama” ve “ilişki ağı kurarak sosyal destek sağlama”nın yanında bireyin yeni anlamlar bulmasına ve hayatını dönüştürmesine de yardımcı olmaktadır (Köse-Ayten, 2012, 73). Pargament’in de işaret ettiği gibi stresli bir durumla karşılaşan insan, anlama, davranışlarını kontrol etme ve öz güven duygusu tehlikeye girdiği için, böyle anlarda dine yönelmektedir. Anamlı ve tutarlı dini açıklamalar da insanların problemlerini çözmelerine ve hislerini düzenlemelerine yardım etmektedir. Özellikle insanın varlığını tehdit eden baskı, endişe, yok olma korkusunun ortadan kaldırılmasında önemli bir işlev görmektedir. Bu bakımdan birey dini inancı sayesinde, sağlam ve güçlü bir maneviyata sahip olarak hayatın getirdiği çeşitli engeller karşısında mücadele edebilme gücü bulabilmekte, stres ve depresyondan kendisini koruyabilmektedir (Cengil, 2007, 1: 609).

Mevlânâ insanların ekonomik, sağlık ve sosyal yaşam şartlarına göre de Allah’a karşı farklı tutumlar sergilediklerine dikkat çekmektedir. Bu anlamda Mevlânâ, refah ve bolluk içinde yaşayan insanların genellikle Allah’ı unuttuklarını, başlarına bir belâ, sıkıntı, dert ve musibet geldiğinde ise O’nu hatırladıklarını, O’na yalvarıp yakardıklarını, fakat bu olumsuz durum geçtiğinde eski durumlarına tekrar geri döndüklerini belirtir (Mevlânâ, 1995, 3: 91-92).

Ayrıca Mevlânâ, “fakat yokluk denizine daldın da aciz oldun mu sevgi davasına düşer. ‘Rabbimiz, kendimize zulmettik’ demeye kalkışırın.” ifadeleriyle de insanın bu psikolojik yapısına işaret eder (Mevlânâ, 1995, 5: 162). Mevlânâ’nın dikkat çektiği çaresizlik tecrübelerinin bu çift yönlülüğüne Kur’an’da da işaret edilmekte, insanın, kendi hayatını olumsuz etkileyen bir olayla karşılaştığında, bundan kurtulmak için Allah’ı hatırlayıp O’na dua ettiği, selamete kavuştuğu zamanda ise O’nu unutup nankörlük ettiği, halbuki insana yakışanın her zaman Allah’ı hatırlaması olduğu vurgulanmaktadır (Yûnus 10/12; Hicr 15/53-55; Rûm 30/36; Zümer 39/8, 49; Fecc 89/15-16. Ayrıca bkz. Peker, 2018, 79).

Diğer taraftan Mevlânâ, insanın zor zamanlardaki bu psikolojik durumuna Ankebût suresinin 65. ayetinin tefsiri mahiyetinde “Dekuki’nin Namazdayken Gark Olmak Üzere Bulunan Bir Gemideki Halkın Feryadını Duyması” başlığı altında naklettiği hikâyede yer vermiştir. Burada insanların çoğunun selamete oldukları zaman Allah’ı hatırlarına getirmediklerine fakat bir musibete uğradıkları vakit dualar etmeye başladıklarına, bundan kurtulup selamete ulaştıklarında da Allah’ı unutup

nankörlük ettiklerine değinir (Mevlânâ, 1995, 3: 177-178. Ayrıca bkz. Sağıroğlu, 2009, 68). Mevlânâ, onların bu tutumlarını eŖeđin dayaktan kurtulunca eğri büğrü yürümesine teŖbihte bulunarak Ŗöyle eleŖtirir:

“A hezeyanlarla avunan tamahkâr, a pırasadan daha kokmuŖ herif, belâya uğramadıkça bir kerecik bile Allah demezsin ha. EŖek, dayaktan kurtuldu mu eğri büğrü gitmeye, düz bırakıp da çayıra çimene, tarlaya girmeye baŖlar.” (Mevlânâ, 1957, 4: 332.)

Dolayısıyla Mevlânâ'nın da iŖaret ettiği üzere insan, tabiatı gereği sıkıntılı ve zor zamanlarında Allah'a yönelip, dua etmekte; durumu düzelince de kendini müstağni görerek Allah'ı unutmaktadır. İŖte bu yüzden ona göre, mümin bir kimse, kendisini daima ihtiyaç içerisinde olduğunu hissetmeli, bunu baz alarak yaŖamalı, kendini müstağni görmemelidir. Bu çerçevede *“İhtiyacı, onu gafletten ayılttı, bana çevirdi; saçından tuttu, çeke çeke benim tarafıma getirdi.”* (Mevlânâ, 1995, 6: 335) ifadeleriyle bu duruma dikkat çeken Mevlânâ, duanın gerekli oluŖuyla ilgili Hz. Peygamber'in; *“inanın, kamıŖa benzer”* sözünü hatırlatarak, insanın tıpkı içi boş kamıŖ gibi sürekli Tanrı'ya feryat edip, dua etmesi gerektiğini söyler.

Daha sonra Mevlânâ Allah'tan gelen belâ ve musibetlerin hoŖ olduğunu, bu nedenle çekilen sıkıntı ve dertlerden dolayı isyan etmeyip sürekli O'na yönelmek gerektiğini tavsiye eder (Mevlânâ, 1995, 6: 334-335). Bu bakımdan Mevlânâ, dünya hayatında baŖ gösteren hastalıklar, çeŖitli mahrumiyetler, ölümler vb. musibetlerle karŖılaŖan insanları gösterdikleri eğilim ve tutumlarına göre iki kısıma ayırmaktadır. Çünkü ona göre insanların Allah'a olan bağlıkları ve samimiyetlerinin derecesi musibetlere maruz kalındığı durumlarda ortaya çıkar (Mevlânâ, 1995, 4: 234). Mevlânâ, musibet esnasında insanlardan bir grubun herhangi bir belâ ve musibete maruz kalınca Allah'a isyan etme yolunu seğıtiğini, diğer grubun ise O'na yönelip teslim olduklarını söyler (Mevlânâ, 1995, 4: 234).

Yukarıdaki açıklamalara göre musibetlerin yaŖandıđı durumlarda verilen tepkilere göre insanları iki grupta değerlendirmek mümkündür:

1.1. Belâ ve Musibetler KarŖısında Kötümser Tutum Takınanlar

(i) Birincisi, belâ ve musibetlerin kimin tarafından ve niçin gönderildiğini düşünme ihtiyacı hissetmeden başına gelenlere sabretmeyip kendini ruhen kırgınlığa verenler, kederlenip, sızlananlardır. Mevlânâ'ya göre bu kimseler, dünyada olup bitenlere, başlarına gelen bütün hadiselere daima kötümser yaklaŖırlar. *“Eğri merdiven basamağının gölgesi de eğri olur.”* (Mevlânâ, 1995, 5: 162) ifadesiyle bunları eleŖtiren Mevlânâ, onlara Ŗunu tavsiye eder:

“Kime kötü gözle bakarsan bil ki kendi varlık dairinden bakmada, sen fena olduğundan onu fena görmedesin.” (Mevlânâ, 1995, 5: 162)

Buna göre bir Ŗeyin olumsuzlukları üzerinde odaklanan kiŖinin o Ŗeyle ilgili zihninde uyanan imge de olumsuz olacaktır. Bunun aksi de aynı derecede geçerlidir (Küçük, 2008, 1: 156). Mevlânâ, bu tip insanların başlarına gelen musibetleri kendilerine dert edinip, hayata kötümser yaklaŖtıklarını, sabırsız, aceleci ve rahatlarına oldukça düŖkün olduklarını, ancak bunu da baŖaramayıp, hayatı kendilerine zindan ettiklerini her vesileyle vurgular. Bu bağlamda Mevlânâ, insanların bununla ilgili psikolojik zaafı üzerinde durur ve bunlardan nasıl kurtulabileceklerine dair yol ve yöntemleri açıklar. Ona göre kâinata her Ŗey bir hikmete binaen vuku bulur. İlk bakıŖta Ŗer gibi görünen hadiselerde aslında birçoğ hayır ve fayda vardır. Ancak insanoğlu sabırsızdır, acele karar verir. Bu dünyada rahata kavuŖmak için çabalar. Bu arayıŖın kendisini rahatsız ve huzursuz ettiğinin farkına bile varamaz. Başına gelen belâ ve sıkıntıları kendine her zaman dert edinir, bunlardan bir an önce kurtulmaya çalıŖır. Hayatını bu arayıŖ içinde heba eder. Oysaki asıl huzura ve rahatlığa, başına gelen belâ ve sıkıntılarla, zahmet ve çekilen dertlerle ulaŖılır. Çünkü her sille okŖamak içindir. Her Ŗikâyet, insana Ŗükretmeyi öğretir (Mevlânâ, 1995, 3: 80).

Öte yandan Mevlânâ'ya göre dünyayı keyif sürülecek, rahat edilecek bir mekân olarak algılayanların sabretmesi zordur. Çünkü dünyayı bu Ŗekilde algılayanlar, keyiflerini kaçıracak en küçük bir sıkıntıdan bile hazzetmez. Buna göre, dert; insan dert edindiği için, kendisine dert olmaktadır. İnsan dünyaya bel bağladığı, dünyadan kopamadığı ve rahatına kıyamadığı için rahatını bozan her Ŗeyi dert edinir, ömrünü vesveselerle, boş kuruntularla ziyan eder (KuŖlu, 2006, 86). Mevlânâ, bu durumu Ŗöyle açıklar:

“Ömür kuruluk yolunda; gâh dağ, gâh deniz, gâh ova aŖarak geçip gittikten sonra... Abıhayatı, nerde bulacaksın; deniz dalgalarını nerede yaracaksın? Kara dalgası, bizim kuruntularımız, anlayıŖımız ve fikrimizdir. Deniz dalgası ise kendinden geçiş, sarhoŖluk ve yokluktur. Sen bu sarhoŖlukta oldukça o sarhoŖluktan uzaksın. Bundan sarhoŖ oldukça o kadehten nefret eder durursun. Zahir dedikodusu toz gibidir. Kulak gibi bir müddet dinlemeyi adet edin!” (Mevlânâ, 1995, 1: 46); *“Hey yüzünü yıkamamıŖ pis herif, neredesin sen? Kiminle kavğaya giriŖiyor, kime haset ediyorsun? Sen, aslanın kuyruğu ile oynamakla, meleklerle*

saldırmaktasın. Hayırdan ibaret olana neden kötü söylüyorsun. Kendine gel, o alçalışı yücelme sayma. Kötü nedir? Aşağılık ve muhtaç bakır. Şeyh kimdir? Ucu, sonu olmayan kimya! Bakır, kimya yüzünden altın olmak kabiliyetinde değilse kimya, bakır yüzünden bakırlaşmaz ya! Kötü nedir? İşi ateş gibi serkeş kişi, şeyh kimdir? Ezel denizinin ta kendisi. Ateşi daima su ile korkuturlar. Fakat suyu hiç ateşle korkutabilirler mi? Sen ayın yüzünde ayıp, noksan buluyor, cennette diken topluyorsun. Ey diken arayan, cennete gitsen bile orada senden başka bir diken göremezsin. Güneşi balçıkla sıvıyor, kâmil bedirde gedik arıyorsun.” (Mevlânâ, 1995, 2: 257)

Mevlânâ, bu tip insanların sahip oldukları kötümser bakış açısını suizan olarak nitelendirir. Bunun, hakikati görmemin önünde büyük bir engel olduğunu şu beyitleriyle dile getirir:

“Kötü zan sahibi olan kişi, yüz nişan da olsa doğruyu işitmez. Bir gönül, hayale düştü mü delil getirsen bile hayali artar.” (Mevlânâ, 1995, 2: 208); *“O yıkık yerin her cüzü, defineyi gösterir ama kötü zan, o defineyi kaybetmek için tersine çakılmış nal izlerine benzer.”* (Mevlânâ, 1995, 6: 131); *“O kötü zanlı kişinin hatırına yüz binlerce peygamber, yüz binlerce hak yoluna gidenler gelmez bile! Bula bula gönlüne kasvet veren, gönlünü karartan bu iki misali bulur.”* (Mevlânâ, 1995, 3: 392); *“Kötü zanda bulunanın işi, daima çirkindir. Dostun hakkında da kendi kitabını okur o.”* (Mevlânâ, 1995, 5: 163)

Mevlânâ, suizanni, bir bakış açısı hâline getiren kişinin bu düşüncesinin, onu zihnen hastalandıran bir illet olduğunu ise şöyle dile getirir: *“Kötüye yorma, vehimlenme, insanı hiçbir hastalığı yokken hasta eder.”* (Mevlânâ, 1995, 3: 128. Ayrıca bkz. Küçük, 2008, 159 vd.).

Mevlânâ, insanların bu psikolojik durumdan kurtulmaları için onlara iyimserliği (hüsn-ü zan) tavsiye eder ve bunu yapmanın tedbir almakla eş değer olduğunu söyler (Mevlânâ, 1995, 3: 22).

1.2. Belâ ve Musibetler Karşısında İyimser Tutum Takınanlar

(ii) Musibet esnasında olumlu tutum takınan ikinci gruba gelince; bunlar, maruz kaldıkları musibetleri Allah’ın bir imtihanı olarak değerlendirirler. Allah’a karşı isyan ve inkâr emareleri gösteren taşkınlıklardan kaçınırlar. Allah tarafından nimet-azab, rahmet-gazab dengesiyle imtihan edildiklerine inanırlar, başlarına gelenlere sabrederek Allah’ın kaderi ve takdirine gönül hoşluğuyla rıza gösterirler. Musibetleri ve bunlar yüzünden çektikleri elem, acı ve ıstıraplarını kendilerine derman edinirler. Mümin, bu dünyada meydana gelen iyi ve kötü her şey Rabbinin kudreti ve iradesi altında olduğunu bilir. Nefsinde, evladında yahut malında hoşlanmadığı bir durumla karşılaştığında, bu hoş olmayan olayı güzel bir sabırla karşılar ve bu olayların kendi iradesi üzerinde mutlak bir iradesi olan Rabbinin bilgisi ve gücü dahilinde gerçekleştiğine inanırlar (Mevlânâ, 1995, 2: 45-47; 3: 80, 190; 4: 234, 259-261). Mevlânâ, musibetlere bu şekilde yaklaşanların özelliklerini şöyle tasvir eder:

“Donup kalmamış olan keskin bakışlarsa, ileriye delip gider, perdeleri yırtıp görür! Bu bakışa sahip olanlar, on yıl sonra olacak şeyi şimdilik, hem de gözleriyle görürler. Böylece herkes bakışı ve görüşü miktarınca gaybı da görür, geleceği de... Hayrı da görür, şerri de! Gözün önünde, ardında bir hail kalmadı mı bütün dünya dümdüz olur; göz, gayb levhini bile okur! Gözünü ardına çevirdi mi varlığın başladığı zamandıım itibaren bütün macera ve âlemin yaradılışı gözüne görünür! Yer meleklerinin ululuk ıssı Tanrı’yla babamızın halife olması hususunda bahse giriştiklerini duyar, görür! Ön tarafa baktı mı mahşere kadar ne olacaksa onların da hepsi gözünün önünde canlanır. Şu halde arkaya bakınca aslın aslına kadar... Önüne bakınca kıyamete kadar her şey gözüne apaçık görünür. Herkes, gönlünün aydınlığı ve cilası nispetinde gaybı görür (Mevlânâ, 1995, 4: 233) ...Kim gönlünü daha fazla cilaladıysa daha ziyade görür... Ona daha fazla suretler görünür. Talihli birisine bir zahmet verdi mi o, pılısını pırtısını daha yakına çeker getirir! Cesur erlerse yine can korkusundan düşman saflarına hücum ederler!” (Mevlânâ, 1995, 4: 234).

Mevlânâ’ya göre böylesi bir tavır içinde olanlar, her zaman hayatta karşılaşacağı olumsuz durumlara karşı dirençli olurlar. Bu sayede hayatın zorluk ve meşakkatleri karşısında enerjik kalırlar (Küçük, 2008, 157). Mevlânâ, olaylara iyimser gözle bakmanın insanı geliştirip yücelteceğini ifade eder (Mevlânâ, 1995, 6: 26).

Belâ ve musibetler karşısında insanın iyimser, dirençli ve dinç kalmasını sağlayan en önemli manevî desteğin iman ve bundan beslenen ümitleri olduğuna işaret eden Mevlânâ, bu konuda bizlere Hz. Yûsuf’u ve Hz. İbrahim’i örnek almamızı tavsiye eder (Mevlânâ, 1995, 3: 189-190). Bu bağlamda Bezm-i Elest’te insanların; “Evet, sen bizim Rabbimizsin” şeklinde verdikleri söze atıfta bulunan Mevlânâ, bu sözün her müminin kalbinde mahşere kadar devam edeceğini, bu yüzden müminlerin, Allah’tan gelen musibetleri gönül hoşnutluğuyla karşılanacaklarını, O’nun emirlerini sıkılmadan yerine getireceklerini söyleyerek imanın inanan kişi üzerindeki olumlu etkisine atıfta bulunur. Mevlânâ,

inanmayan ve inanmayan kişilerin, Allah'tan gelen bir musibete maruz kaldıklarında nasıl bir tutum sergilediklerini de şöyle dile getirmiştir:

“Başkalarının ağzına acılık veren bir lokmaya benzeyen Tanrı'nın hükmü, onlara gülbeşeker gelir, tatlı tatlı yerler, hazmederler. Tanrı hükmünü kabul etmeyip inkâr eden, o lokmayı yese bile kusan kişiye yaramaz. Elest gününde bir rüya gören, Tanrı'ya ibadet yolunda sarhoş olur. Sarhoş deve gibi bu ibadet çuvalını hiç usanmadan, sıkılmadan çeker durur. Ağzının etrafındaki tasdik köpüğü, onun sarhoşluğuna, coşkunuğuna şahittir.” (Mevlânâ, 1995, 3: 190).

Belâ ve musibetler karşısında takınılması gereken ideal tavrın ikincisi olduğunu ifade eden Mevlânâ, bu konuda insanlara yol gösterecek en güzel rehberin ise peygamberler ve getirdikleri ilahî mesajlar olduğunu altını çizer (Mevlânâ, 1957, 1: 176; 7: 364). Bu nedenle insan belâ ve musibete maruz kaldığında Tanrı'ya yönelip dinî değerlere sarılmalıdır. Çünkü kurtuluş ancak O'nun dinine tabi olmakla mümkündür (Mevlânâ, 1995, 2: 257-258).

Sonuç

Mevlânâ'ya göre insanoğlu yeryüzünde denenmek ve imtihan edilmek için yaratılmıştır. İşte bu anlamda Mevlânâ, dünyanın imtihan, ahiretin ise ceza ve mükâfat yurdu olduğunu, bu yüzden insanın başıboş bırakılmadığını, Allah'a kulluk üzere yaratıldığı ve bu konuda hesaba çekileceğini söylemektedir. İmtihanın bir gereği olarak insanoğlunun hayatının çeşitli dönemlerinde belâ ve musibetlere maruz kalacağına, hatta bunların kişiden kişiye farklılık arz edebileceğine, bu farklılığın da imtihanın bir parçası olduğuna dikkatimizi çekmektedir. Bu bağlamda tarihin her döneminde insanların kıtlık, kuraklık, yokluk, açlık, sıkıntı, korku, zenginlik, fakirlik, deprem, hastalık, evlat, mal ve can eksikliği vb. çeşitli imtihan vasıtasıyla denendiklerini vurgulanmaktadır. Öte yandan Mevlânâ, insanların bu imtihandan başarılı olmak için belâ ve musibetlerin görünen ve görünmeyen manaları üzerinde düşünmek ve tefekkür etmek gerektiğini, bunlardan bir kısmının imtihan, bir kısmın ibret ve ders almaya yönelik olduğunu, bu yüzden başa gelen olumsuz hadiseler karşısında iyimser bir tutum takınarak sabır, tevekkül ve şükretmek gerektiğini önemle vurgulamaktadır. Dolayısıyla Mevlânâ'nın konuya dair bu açıklamalarına bakıldığında musibetlerin birçok hikmeti olduğuna, bu hikmetlerin anlaşılması durumunda insanın psikolojik açıdan rahata kavuşacağına dikkat çektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca zor zamanlarda çekilen sıkıntı, dert, acı, elem ve ıstırapların giderilmesi ve bunlara karşı kişiye direnç kaynağı sağlaması bakımından dua, sabır ve tevekkül gibi dinî değerlere sığınmak gerektiğini tavsiye ettiği dolayısıyla musibetler karşısında nasıl bir tutum içerisinde olunması gerektiği hususunda bizlere yardımcı olmaya çalıştığı görülmektedir.

Mevlânâ'ya göre belâ ve musibetler karşısında insanlar biri iyimser diğeri kötümser olmak üzere iki farklı tutum sergilemektedir. Dünyada karşılaştıkları belâ ve musibetleri iyimser bir bakış açısıyla anlamlandıranlar, maruz kaldıkları musibetleri Allah'ın bir imtihanı olarak değerlendirirler. Allah'a karşı isyan ve inkâr emareleri gösteren taşkınlıklardan kaçınırlar. Allah tarafından imtihan edildiklerine inanırlar, başlarına gelenlere sabrederek Allah'ın kaderi ve takdirine gönül hoşluğuyla rıza gösterirler. Böylesi bir tavır içinde olanlar, her zaman hayatta karşılaşılabilecek olumsuz durumlara karşı dirençli olurlar. Bu sayede hayatın zorluk ve meşakkatleri karşısında enerjik kalırlar. Buna mukabil dünyada karşılaştıkları belâ ve musibetleri kötümser bir bakış açısıyla anlamlandıranlar, dünyada olup bitenlere, başlarına gelen bütün hadiselerle daima kötümser yaklaşırlar. Musibetlerin kimin tarafından ve niçin gönderildiğini düşünme ihtiyacı hissetmeden başına gelenlere sabretmeyip kendini ruhen kırıngılığa verirler, kederlenip, sızlanırlar. Her şeye bir bahane bularak hayatlarını kendilerine zindan ederler.

Kaynakça

- Alsan, A. (2016). “Afet Sonrası Psiko-Sosyal Destek Sürecinde Manevi/Dini Desteğin Kullanımı”, *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. Ed. Ali Ayten v.dğr.. Ankara, Dem Yay., 2: 335–348.
- Cengil, M. (2007). “Olağanüstü Hallerde ve Kriz Anlarında Verilecek Dini Hizmetlerin Psiko-Sosyal Temelleri”, *1. Din Hizmetleri Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Ed. M. Bulut Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1: 455-476.
- Hökelekli, H. (1998). *Din Psikolojisi*. Ankara, TDV Yay.,
- Köse, A. & A. Ayten (2012). *Din Psikolojisi*. İstanbul, Timaş Yay.
- Kuşlu, A. (2006). *Mevlana'nın Mesnevi'sinde İnsan-Âlem İlişkisi Çerçevesinde Dünya Hayatı*. Yüksek Lisans Tezi. Adana, SÜSBE.
- Küçük, O. N. (2008). “Mevlânâ'ya Göre Olumlu Düşünmenin Yolu Ve İnsan Yaşamına Katkısı”, *Uluslararası Mevlânâ ve Mevlevîlik Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ed. Abdurrahman Elmalı & Ali Bakkal. Şanlıurfa, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1: 155-162.
- Mevlânâ C. R. (1957). *Dîvân-ı Kebîr*. Haz. A. Gölpınarlı. İstanbul, Remzi Kitapevi.

- Mevlânâ C. R. (1963). *Mektuplar*. Çev. A. Gölpınarlı. İstanbul, İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Mevlânâ C. R. (1995). *Mesnevî*. Çev. V. İzbudak, Sad. A. Gölpınarlı. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Peker, H. (2018). *Din Psikolojisi*. İstanbul, Çamlıca Yay.
- Sağiroğlu, T. (2009). *Mevlânâ'nın Mesnevî Adlı Eserinde Tevekkül Anlayışı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara, AÜSBE.